

ifadesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmıştır. Bazı yazma nüshalarında Molla Lutfî'ye izâfe edilen *es-Sa'âdeti'l-fâhîre fî siyâdeti'l-âhire* adlı eserin (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3648/9) Taşköprüzâde Ahmed Efendi'ye ait olduğu tesbit edilmiştir (Yılmaz, s. III-V).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd. "Sünnet", 1; Tirmizî, "İmân", 18; Molla Lutfî, *Risâle fi'l-ülûmi's-şer'iyye ve'l-'Arabiyye* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1994, s. 59; a.m.f., *Şerhu Risâleti'l-ülûmi's-şer'iyye ve'l-'Arabiyye* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1994, s. 79-80; Molla Ehavayn Muhyiddin Muhammed b. Kâsım, *es-Seyfû'l-meşhûr 'ale'z-zındık ve sâbbi'r-resûl*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1279, vr. 333^b-334^a; Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 129-130, 149-152; Taşköprüzâde, *eş-Şekâik*, s. 145, 174, 279-283, 322, 331, 377-378, 391, 399, 465, 466, 473; a.m.f., *el-Livâ'ü'l-merfû' fî halli mebâhişi'l-mevzû'*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1442, vr. 39^b-42^b; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suârâ*, vr. 72^a, 105^b-106^b, 172^a; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Keta'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuḫahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 388^a-389^a, 395^a; Latîfî, *Tezkiretû's-su'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (nşr. Ridvan Canım), Ankara 2000, s. 387, 455, 481-484, 554-555; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 194, 196, 295-300, 381, 393; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, İstanbul 1279, II, 547-548; a.m.f., *Selîmnâme* (a.e. içinde), II, 615; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 827-830; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 10; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 301-302; *Keşfü'z-zunûn*, I, 3, 38, 222, 347, 478, 498-499, 554, 683, 852, 860; II, 976, 1019, 1146, 1263, 1592, 1714, 1716, 1765, 1783, 1820; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 8-9; Hâlet İbrahim Bey, *Tercüme-i Hâl-i Mevlânâ Lutfullah*, İstanbul 1290; *Sicill-i Osmânî*, IV, 90-91; *Osmanlı Müellifleri*, II, 11-12; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 58-61, 100, 108, 112; Brockelmann, *GAL*, II, 305-306; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 304; Abdülkadir Karahan, "Molla Lutfî'nin Harnâme'si ve XV. Yüzyıl Sade Türk Nesri", *Türk Dil Kurumu Kurultayına Sunulan Bildiriler: I*, Ankara 1975, s. 173-179; Orhan Şaik Gökay, *Molla Lutfî*, Ankara 1987; a.m.f., "Tokatlı Molla Lutfî'nin Harnâmesi", *Türk Folkloru Belleten*, I/1, İstanbul 1986, s. 155-182; M. Necip Yılmaz, *Taşköprüzâde ve es-Seâdetü'l-Fâhire fî Siyâdeti'l-Âhîre Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. III-V; İbrahim Maraş, *Molla Lutfî'nin Felsefi ve Kelâmî Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 1992), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 3-51; a.m.f., "Tokatlı Molla Lutfî: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi", *Divân: İlmî Araştırmalar*, VIII/14, İstanbul 2003, s. 119-136; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidiler*, İstanbul 1998, s. 205-221, 346; M. Şerefeddin Yaltkaya, "Molla Lutfî", *Tarih Semineri Dergisi*, II, İstanbul 1938, s. 35-59; Sühey İlver, "Fatih'in Hususî Kütüphanesi İlk Hafızî Kütübü Molla Lutfî'nün Vefatında Söylenen Tarihler Üzerinde", *Tarihîten Sesler*, I/8-9, İstanbul 1943, s. 11-13; Şükrü Kurgan, "Osmanlı Devrinde Mensur Hikayeciliğimize Ait Bir Eser", *Türk Kültürü Belleten*, sy. 4-5, Ankara 1945, s. 353-382; İsmet Par-

maksızoğlu, "Molla Lutfî ile İlgili Yeni Bir Belge", *TTK Belleten*, XLIV/176 (1980), s. 675-682; İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lutfî Hakkında Birkaç Not", *TD*, sy. 33 (1981), s. 72-78; a.m.f., "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlahat Tarihine Bir Katkı", *Osm.Ar.*, XXIV (2004), s. 134-136; Şükrü Özen, "Molla Lutfî'nin İdamına Karşı Çıkan Hamîdüddin Efendi'nin Ahkâmü'z-zındık Risâlesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, IV, İstanbul 2000, s. 7-16; a.m.f., "İslâm Hukukunda Zındıklık Suçu ve Molla Lutfî'nin İdamının Fikihîliği", a.e., VI (2001), s. 17-62.

ORHAN ŞAIK GÖKAY – ŞÜKRÜ ÖZEN

MOLLA MEHMED EMİN EFENDİ

(ö. 1859)

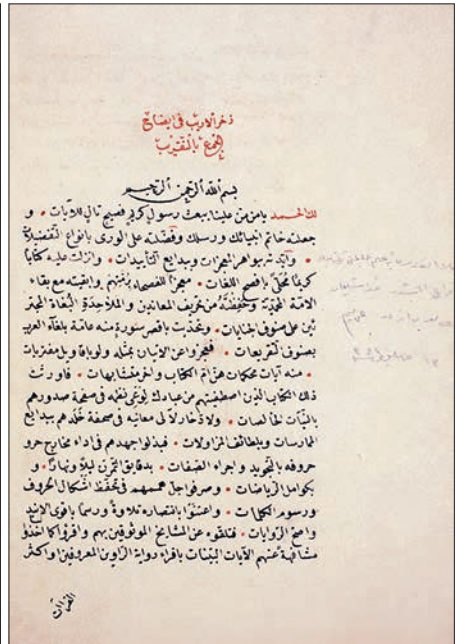
Osmanlı kıraat âlimi.

İstanbul'un Eyüp semtinde doğdu. Bazı eserlerinde kendisiyle ilgili olarak verdiği kısa bilgilerin dışında hayatı hakkında mâlûmat yoktur. Babası Osmanlı reisülkurrâlarından Abdullah Eyyübî'dir. Ona nisbetle Abdullahefendizâde, kıraat ilmindeki yetkinliği sebebiyle Molla Efendi diye tanınır. Babasının yanında hıfzını tamamladı, tecvid ilmini ve kırâat-i aşereyi ondan tahsil ederek icâzet aldı (Molla Mehmed Emin Efendi, *Zehrü'l-erib*, vr. 3^a-4^b). Zilkade 1227'de (Kasım 1812) babasının

yerine Eyüp Camii'nde imam (Molla Mehmed Emin Efendi, *el-Âsarü'l-Mecîdiyye*, s. 121) ve şeyhülkurrâ (a.g.e., s. 3) oldu. Ayrıca babasının 1229'da (1814) hacca gitmesi üzerine onun yapmakta olduğu bütün görevleri kendisine bıraktığını belirtmesinden (a.g.e., s. 121) Ayazma Camii'ndeki vâizlik görevini de üstlendiği anlaşılmaktadır. Mehmet Emin Efendi'nin bir müddet Meclis-i Maârif başkanlığı yaptığı da kaydedilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 38). Eyüp'te kıraat ilimlerini ve kırâat-i seb'a okuttuğunu söyleyen Mehmed Emin Efendi'nin hat ilmiyle ilgili Arapça bir eseri Türkçeye tercüme etmesi hatla da ilgilendiğini göstermektedir. Onun Nakşibendiyye tarikatına mensup olduğu belirtilmekteyse de (a.g.e., a.y.) hangi şeyhten el aldığı kaydedilmemiştir. Bazı eserlerinde Nakşibendiyye'ye mensup olan babasından "hocam, şeyhim" diye söz etmesi ('*Umdetü'l-hullân*, s. 4 [kenar notu]; *Zehrü'l-erib*, vr. 3^b) aynı zamanda tarikatta da şeyhi olduğu anlamına gelmez. Ayrıca babasının şeyhliği hakkında da bilgi yoktur. Kabri babasıyla yan yana Ebû Eyyüb el-Ensârî Türbesi'nin arkasındaki hazirededir.

Eserleri. 1. 'Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdeti'l-irfân. Palulu Hâmid b. Abdül-

Molla Mehmed Emin Efendi'nin *Zehrü'l-erib fî izâhi'l-cem' bi'l-takrîb* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 11)

fettâh'ın kıraat-i aşereye dair *Zübdetü'l-İrfân fi vücûhi'l-Qur'ân* adlı eserinin şerhidir (İstanbul 1270, 1287). 1270 (1854) baskısının bazı nüshalarının kenarına şârih tarafından düşülen notlar (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 18; MÜİF Ktp., Ali Üsküdarlı, nr. 45) 1287 (1870) baskısında yine metin kenarında tabedilmiştir. Ayrıca eserin ilk baskısından sonra şârih idgâmi-ı kebîr konusunu ele aldığı kırk dokuz sayfalık Arapça bir ilâve yazmış, bu da *Lâhika li's-Şârihi'l-bâ'isi'l-fakîr fi izâhi bâbi idgâmi'l-kebîr* adıyla neşredilmiştir (İstanbul 1287). 2. *el-Kerâris fi zikri tertibi vücûhi ba'zi'l-âyât. Lâhika* ile birlikte basılmıştır (İstanbul 1287). 3. *Tuĥfetü'l-Emin fi vukûfi'l-Qur'âni'l-mübîn*. Kur'an âyetlerindeki duraklar, âyet başları ve sonları, âyetlerin ve âyetlerde geçen kelime ve harflerin sayısı gibi konuların ele alındığı eserin sonuna nâsih ve mensuh âyetlerle ilgili bir cetvel eklenmiş olup müellif hattıyla yazılmış nüshası Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde (Ali Üsküdarlı, nr. 89), bu nüsha ile karşılaştırılmış bir başka nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde (İbrâhim Efendi, nr. 21) bulunmaktadır. 4. *Zehrû'l-erib fi izâhi'l-cem' bi't-takrîb. Osmanlı Müellifleri*'nde yanlışlıkla *Tercümetü'l-erib fi izâhi'l-cem' ve't-takrîb* şeklinde kaydedilen eserde kıraat ilmiyle ilgili konular ve tecvid meseleleri genişçe ele alınmış, ancak sonundaki bir notta belirtildiğine göre eser tamamlanmadan müellif vefat etmiştir. Kitabın müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (İbrâhim Efendi, nr. 11). 5. *el-Âsârü'l-Mecidiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidiyye* (İstanbul 1257, 1314). Adını Sultan Abdülmecid'e nisbetle verdiği belirttiği bu Türkçe eserinde müellif Ebü Eyyûb el-Ensârî'nin hayatını ve menkıbelerini, İstanbul'un fethinin ardından kabrinin keşfini, türbesini ziyaret âdâbını ve türbeye yardımda bulunanları anlatmış, ayrıca Eyüp Camii'nde görev yapanlarla türbedarların kısa biyografilerine yer vermiştir. 6. *Bizâatü'l-küttâb*. Müellifin Ebü Eyyûb el-Ensârî'ye dair eserinin giriş kısmında sözünü ettiği eser (s. 4), hat ilmi ve imlâ ile ilgili *Tuĥfetü't-tullâb* isimli kitabın *Keşfü'n-nikâb* adıyla yapılan Arapça şerhinin tercümesidir. Bursalı Mehmed Tâhir'in *Tuĥfetü'l-küttâb fi izâhi'r-resm ve'l-hat* isimyle ona nisbet ettiği eser de (*Osmanlı Müellifleri*, II, 38) bu olmalıdır.

Bursalı Mehmed Tâhir'in, torunu Sâbit Efendi'de görüp müellife ait olduğunu

söylediği eserler de şunlardır: *Tuĥfetü't-tecvîd* (*Tecvîd fi Kelâmi'l-mecîd* adıyla Kütahya Müftülüğü Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası bulunmaktadır [kayıt numarası yok]), *Silsile-i Eimme-i Kurrâ, Hadikatü'r-reyyâhîn* (Nakşibendî ve Halvetî tarikatlarının silsileleri hakkındadır), *Gülşen-i Meşâyih-i Selâtin* (1000 [1592] yılından itibaren selâtin camilerinde vâizlik yapanların biyografilerini içermektedir), *Mecmûa-i Vefeyât* (bazı âlimlerin kısa biyografileriyle Osmanlı sultan ve vezirlerinin isim cetvelinden ibarettir).

BİBLİYOGRAFYA :

Molla Mehmed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hulân fi izâhi Zübdetü'l-İrfân*, İstanbul 1270, s. 4 (MÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki [Üsküdarlı, nr. 45] matbu nüshanın kenarına müellifin düştüğü not); a.mlf., *Zehrû'l-erib fi izâhi'l-cem' bi't-takrîb*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 11, vr. 3^a-4^b; a.mlf., *el-Âsârü'l-Mecidiyye fi'l-menâkibi'l-Hâlidiyye*, İstanbul 1314, s. 3-6, 121; *Osmanlı Müellifleri*, I, 379; II, 38.

REŞAT ÖNGÖREN

MOLLA MİSKÎN

(ملا مسكين)

Mollâ Miskîn Muinüddin Muhammed b. Abdillâh (İbrâhim) el-Ferâhi el-Herevî (ö. 954/1547)

Hanefî fakihî, kadî.

Herat'ta kadılık yapmış olmasının dışında hayatı hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda Molla Miskîn lakabıyla tanınan *Me'âricü'n-nübüvve* müellifi Muin el-Miskîn ile (ö. 907/1501) karıştırıldığı görülmektedir. *Şerĥu Kenzi'd-dekâ'ik* adlı çalışması Ebü'l-Berekât en-Neseffî'ye ait eserin şerhlerinden biridir. Kitabın 881'de (1476) Semerkant'ta tamamlandığı belirtilmekteyse de (Serkîs, II, 1795) müellifin vefat tarihi dikkate alındığında bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerektiği anlaşılmakta, tarihin doğru kabul edilmesi halinde Kâtib Çelebi'nin verdiği ölüm yılının yanlış olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Birçok defa basılan eser üzerine (Bulak 1287 [Hüseynî'nin hâşiyesiyle birlikte]; Kahire 1294, 1303, 1312, 1324, 1328) Ahmed b. Muhammed el-Hamevî *Keşfü'r-remz 'an beyâni (ĥabâye)'l-Kenz* (yazmaları için bk. *DîA*, XV, 457) ve Ebüsuûd Muhammed b. Ali el-Hüseynî *Fetĥullâhi'l-mu'in* (son olarak üç cilt halinde Karacî'de neşredilmiştir [1403/1983]) adıyla birer hâşiyeyi yazmışlardır. *Ta'lika 'alâ kavli şihâbi't-telĥîş: Feşâhatü'l-keĥâm* başlığını taşıyan bir risâle ile (Sü-

leymaniye Ktp., M. Ârif – M. Murad, nr. 177) Herat tarihine dair *Ravzatü'l-cenne* adlı eser de Molla Miskîn'e nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1515; Serkis, *Mu'cem*, I, 316; II, 1795; Brockelmann, *GAL*, II, 252; *Suppl.*, II, 266; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 242; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XII, 312; Bilmen, *Kamus*², I, 434; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 114, 143; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4336; Mustafa Sinanoğlu, "Hamevî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XV, 457.

ABDÜLKADİR ŞENEL

MOLLA MUHSİN-i KÂŞÂNÎ

(bk. FEYZ-i KÂŞÂNÎ).

MOLLA SADRÂ

(ملا صدرا)

Mollâ Sadrüddin Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ Kavâmî Şirâzî (ö. 1050/1641)

İşrâkî, Ekberî ve Meşşâî düşünce ekollerini mezceden İranlı filozof ve âlim.

979 (1571) yılında Şiraz'da doğduğu tahmin edilmektedir. Geleneksel İslâmî ilimler alanındaki öğrenimini Şiraz'da tamamladıktan sonra İsfahan'a giderek Bahâeddin Âmilî ve Mîr Dâmâd Esterâbâdî gibi âlimlerden ders aldı. Hocaları arasında filozof Ebü'l-Kâsım Findiriskî'nin de bulunduğu sanılmaktadır, ancak onun asıl felsefe hocası Mîr Dâmâd olmuştur.

Molla Sadrâ bilinmeyen bir tarihte İsfahan'ı terkedip uzlete çekildi. *el-Esfârü'l-erba'a (el-Hikmetü'l-müte'âliye)* adlı eserinin kendi kısmî biyografisini de içeren önsözünden anlaşıldığına göre (I, 5-7) uzlete çekilmesinin iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi, felsefe tahsilinin ardından benimsediği Meşşâî ve İşrâkî fikirlerle Şîa'ya mensup ulemânın şiddetle karşı koyması, ikincisi ve daha önemlisi de Gazzâlî gibi içinde bir hakikat arayışı arzusunun uyanmış olmasıydı. Nitekim uzlete çekilip riyâzete başladıktan sonra felsefî görüşleri önemli ölçüde değişti. Meselâ önceleri varlıkta aslolanın mahiyet olduğunu benimserken riyâzetin ardından hakikatın vücuddan (varlık) ibaret olduğunu kabul etti. Buna göre hakikat bilgisi sadece akılla değil bizzat yaşayarak mânevî zevk ve ruhî seziyle de elde edilebilir. Kum yakınlarında küçük bir köy olan Kehek'te uzlete çekilen